

Marija Mojca
Peternel

250 let od rojstva Valentina Staniča

(*12. 2. 1774, Bodrež, Kanal ob Soči; †29. 4. 1847, Gorica)

Čeprav so o Valentinu Staniču na voljo številni krajši in daljši zapisi, naj se ob obletnici njegovega rojstva na kratko spomnimo dejanj, ki so močno zaznamovala takratno življenje na Slovenskem.

Kmětovfki stán.

(Poleg némfškiga.)

Stan kméta vrėden je zhaſti
Sa naf kmet trudi ſe;
Kdor kméta ſtán ſaſramoti,
Sam malo vrėden je.

She prėd, ko ſolnze gòri grė,
Shė dēla kmět terdó,
In ſtrí, kar vſakim' k pridu je;
Veſelje mu je tó.

V obrása pótu kmet vdobi
Svoj shivesh ino da
Tud' mēſtam ljubi kruh; f'zer bi
Povfót le lákot b'la!

De vrėden je, naj vſak ſpoſna,
Stán kmětov vſe zhaſti!
Kdó vé, kjě bi deſhela b'la,
De kmět njě ne redi?

Val. „Stanig“)

Stanič je veliko dopisoval v Kmetijske in rokodelske novice. V njih so objavljali njegove pesmi in razne kmetijske nasvete, ki jih je prevedel iz tuje literature. Tudi domače sadjarstvo je po prihodu v Ročinj uspel spraviti na višji nivo. Pesem o premalo cenjenem kmečkem stanu je bila objavljena leta 1843. Vir dlib

Gotovo je najbolj znan kot gorohodec ali, kot ga imenujejo številni avtorji, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah. S prispevki, ki jih je objavljaval v planinskih časopisih tistega časa, na primer Zeitschrift des Österreichischen Alpenvereines, je bil znan daleč izven meja takratnega slovenskega območja. Tako je denimo leta 1857 neimenovani pisec prispevka Zur Geschichte der Triglau-Ersteigungen z nekaj besedami zajel vse, kar je Stanič (podpisoval se je Stanig op. ur.) bil: »Značilnost njegovega ži-

Kmetovski stan

stan kmeta vreden je časti,
za nas kmet trudi se.

Kdor kmeta stan zasramoti,
sam malovreden je.

Še pred ko sonce gori gre,
že dela kmet trdo.

In stri, kar vsakemu k pridu je,
veselje mu je to.

V obraza potu kmet dobi,
svoj živež in da
tudi mestom ljubi kruh; sicer bi
povsod le lakota bila.

Da vreden je, naj vsak spozna,
stan kmetov vse časti,
kdo ve, kje bi dežela bila,
da kmet nje ne redi?

Valentin Stanič

vljenja so drzni vzponi na najvišje avstrijske vrhove tako v zahodnih kot tudi v severnih in južnih Alpah. Stanič je veljal za najboljšega alpinista, še zlasti gre izpostaviti njegova prizadevanja vzpeti se na vse v njegovem obzorju vidne višinske točke in jih pome-riti s svojim barometrom.«¹

Da Staničevo zanimanje ni bilo samo v višinah, ampak tudi v dolinah, med drugim dokazujejo objave *Planinskega vestnika*. V več nadaljevanjih je o duhovniku, alpinistu, pesniku, prevajalcu in učitelju pred več kot sto leti Fran Orožen med drugim zapisal: »S Staničem je pred malone 60 leti legel k večnemu počitku izredno delaven in podjeten rodoljub, ki je bil gotovo prvi in najboljši slovenski turist, znan in spoštovan po vsem omikanem svetu

¹ N. A.: »Zur Geschichte der Triglau-Ersteigungen«, *Blätter aus Krain*, 9. 5. 1857, št. 19, str. 73–76.

Marija Mojca
Peternel

Dvajset lično prešanih planik

Use za eno marko

V naslovu je začetek oglasa, objavljenega leta 1910 na območju nemškega Allgäua, pokrajine na jugu Nemčije, katere več kot polovica Alp sega v Avstrijo.

Besedilo je v nadaljevanju za 3 marke ponujalo 100 kosov, za 12 mark 1000 kosov in za 60 mark 5000 kosov lepo prešanih planik.¹ Gre za kar lep denar, če vemo, da je bila takratna avstrijska krona vredna malo manj kot marka (85 pf) in je bilo v Ljubljani tega leta moč kupiti najcenejši nahrbtnik za 2 kroni, torej za približno 34 planik. Da so turisti, poletni obiskovalci, lastniki gostiln in penzionov grešili proti alpski flori, deloma zaradi nevednosti in lahkomišelnosti ali pohlepa po dobičku, je bilo na prelomu iz 19. v 20. stoletje splošno znano. Pri tem ni šlo za uboge otroke, ki so na železniški postaji v Rosenheimu ali Salzburgu prodajali šopek alpskih vrtnic, temveč za trgovce, ki so v velikem obsegu prekomerno izkoriščali rastline. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so šli celi vagoni redkih, ukoreninjenih rastlin iz Švice, Avstrije in Bavarske v Anglijo, kjer je gojenje alpskih rastlin postalo modno. Šlo je predvsem za 50–60 cm dolge rastline *Gentiana acaulis* (Kochov svišč). Z njimi je bil napolnjen tudi po naključju najdeni paket, v katerem je bilo približno 900 g delno posušenih rastlin, večinoma s koreninami. Na 100 g so prešteli 250 cvetov, kar pomeni, da jih je bilo v pošiljki približno 2250. Po poizvedovanju je trgovec, nekdanji gorski vodnik v Berchtesgadnu, v enem tednu dni poslal vsaj tri take pošiljke. To je za sezono, preračunano na dva meseca, pomenilo uničenje približno 50.000 primerkov te rastline. Znan je tudi primer neke münchenske cvetličarne, v kateri je bil nekoč razstavljen velik pogrebni venec s 3000 cvetovi encijana.

Zlasti v prvih desetletjih 20. stoletja so bile poleg planike na udaru še druge alpske rastline, zlasti encijan. Svišč (*gentiana*) je zaradi močnih zdravilnih učinkov veljal za "najslavnejše kmečko zdravilo" oziroma celo za "kraljevo pijačo". Encijan v nemško

kot ustanovitelj veleturistike. Bil pa ni le imeniten hribolazec, nego tudi znanstveni turist in planinoslovec. Hrepenenje po znanosti, ljubezen do bližnjega in človekoljubnost so biseri njegovega značaja, ki se bleste kot rdeča nit skozi njegovo življenje.»²

Ob gorohodstvu je bil Stanič dejaven tudi na slovstvenem področju ter imel glavno vlogo pri ustanovitvi goriškega društva proti mučenju živali, ki ni bilo le prvo v avstrijskem prostoru, ampak je pozornost zbudilo celo v Franciji in Nemčiji. Stanič se je že leta 1845 priključil Društvu zoper trpinčenje živali v Münchnu in 14. februarja 1846 tudi sam ustanovil podobno društvo v Gorici, za katerega je sestavil in izdal statut. Za reklamo in vabilo v društvo je napisal in izdal kratko poročilo ter iz nemščine prevedel Kratke povesti s podobami, v katerih nastopa zoper surovost in neusmiljenost do živali. Šele slab mesec po ustanovitvi goriškega je v začetku marca leta 1846 tudi na Dunaju nastalo društvo proti mučenju živali.

Staničeva zasluga je še ustanovitev goriške gluhonemnice leta 1840, ki je bila prvi slovenski zavod te vrste. V Avstriji je bil prvi zavod za gluhoneme ustanovljen na Dunaju leta 1779. Pod vplivom dunajskega zavoda so bili v Avstriji ustanovljeni še drugi tovrstni zavodi, na primer leta 1812 v Linzu, leta 1832 v Gradcu, leta 1846 v Celovcu. Potreba po ustanovitvi gluhonemnice se je vse bolj kazala tudi na Slovenskem, saj so se gluhonemi otroci iz nekdanje Kranjske šolali v tujih zavodih, predvsem v Linzu in Gradcu. Vzgajali so se v nemškem učnem jeziku. Stroški za njihovo šolanje so se krili z dohodki iz ustanov in volil za gluhoneme. Stanič je gluhonemnici v Gorici posvetil vse svoje moči in velik del svojega premoženja, v starosti pa, kot je zapisal Orožen v omenjenem prispevku, je z njo imel veliko veselja: »Sedemdesetletni Stanič je splezal na star oreh in dečki za njim. Vsi so se gugal po vejah, a deklice so se obešale na veje; marsikdo je telebnil na tla, a brez posebne poškodbe. Ko pa je užival prekrasni razgled ter motril preljubljeni gorski svet ter se spominjal onih rajskih ur, ki jih je prebil na teh gorah, se ga je polastila neka otožnost, da ne more več obiskati teh svojih starih in ljubih prijateljev.«

Kratek spomin na Staničeve sledi v takratni družbi zaključimo z Orožnovo željo, »[...] da se o priliki kake večje planinske stavbe spomnimo čislane našega rojaka izrednih zaslug za turistik.« Želja se mu je uresničila, saj prav planinski dom pod našim najvišjim vrhom (nekdanja Dežmanova koča) danes nosi Staničevo ime. ●

² Fran Orožen: »Valentin Stanič, prvi veleturist«, *Planinski Vestnik*, 1907, št. 4, str. 51.

¹ Kalus Lintzmeyer, "Gründung des Vereins zum Schutz der Bergwelt e.v. vor 100 Jahren", *Jahrbuch des Vereins zum Schutz der Bergwelt*, 2000, zv. 65, str. 29.